

Šiandien daug diskusijų kyla bandant vieningai sutarti, kas yra tautodailė. Šį terminą į mūsų kalbą įvedė J. Basanavičius (g. 1851 m. – m. 1927 m.). *Tautodailė*, tai tautos dailė. Šiek tiek vėliau Paulius Galaunė (g. 1890 m. – m. 1988 m.) mėgino *tautodailės* terminą pakeisti kitu – *liaudies meno* terminu. Pasak P. Galaunės žodis *tautodailė* yra per platus. Jis apima visos tautos dailę, o norėta kalbėti apie liaudies, t. y. valstietijos dailę. Išspręsti šią painiavą nėra paprasta. Liaudies menas apima tikrai platesnį lauką. Tai gali būti ir šokis, ir daina ir visa kita kūrybinė raiška. O norisi kalbėti tik apie dailę ir dailiuosius amatus. Taip gimė dar vienas terminas *liaudies dailė*.

Dažnu atveju mūsų gyvame bendravime *tautodailė*, *liaudies menas* ir *liaudies dailė* yra lyg ir tapatūs, bet savyje talpiną ne visai tapačias prasmes.

Priimta manyti, kad tautodailės etalonas yra XIX a. tradicinis kaimo žmonių dailė. Tradiciniu lietuvių liaudies menu imta domėtis tame pačiame XIX a. Tuomet imta vertinti tai, kas dar išlikę iš senesnių laikų. Miestuose jau puikavosi pasaulietinis menas, tuo tarpu kaimo žmonės dar buvo išlaikę etniškumą.

Dailėtyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė Alė Počiulpaitė tautodailę apibrėžia kaip savamokslių lietuvių liaudies meistrų sukurtus vaizduojamosios ir taikomosios dailės, kryždirbystės ir paprotinės dailės dirbinius, kuriuose atsispindi etninis savitumas, meninio mąstymo specifika, originalumas.

Kalbant apie šiandieninę situaciją negalime sakyti, kad niekas nepasikeitė. Visų pirma, kažin ar betinka vartoti terminą *liaudis*. Kaip jau minėjau, *liaudies dailės* ir *liaudies meno* terminai buvo apibrėžiantys valstietijos kūrybą. Tarp šiandieninių kūrėjų yra ir miesto ir kaimo gyventojų. Šių dienų tautodailės parodose savo kūrinius pristato mokytojai, muziejininkai, landšafto dizaineriai, menotyrininkai, miškininkai, inžinieriai, choreografai, statybininkai, restauratoriai, teisininkai, istorikai, fotografai, buhalteriai, grafikos dizaineriai ir įvairių kitų specialybių atstovai. Tai jau toli gražu neprimena senosios valstietijos arba kitaip – liaudies. Taip pat šiandieninis tradicinių dirbinių kūrėjas vargu ar gali būti vadinamas savamoksliu: jei jis ir nebaigė tiesiogiai su savo kūryba susijusių aukštųjų mokslų, tai dažnas jų mokėsi technikuose, profesinėse mokyklose savo pomėgiui artimus mokslus. Jau negalima sulyginti XIX a. savamokslio drožėjo su šių dienų drožėju, įgijusiu staliaus profesiją. O jei kūrėjas ir nesimokė jokioje formalioje ugdymo įstaigoje, tai tikrai šiandien turi neribotas galimybes mokytis seminaruose, pleneruose, kursuose ir net internete.

Pavyzdžiui 2011 m. Lietuvos tautodailininkų sąjungos Šiaulių skyriaus sudarė 385 tautodailininkai. 124 iš jų – su aukštuoju, o 7 – su nebaigtu aukštuoju išsilavinimu. 136 tautodailininkai turėjo specialųjį vidurinį išsilavinimą, 80 – vidurinį, 12 – nebaigtą vidurinį. Taip pat 12 asmenų buvo baigę 6-8 klases, 14 tautodailininkų turėjo pradinį išsilavinimą. Ir tokie

rezultatai buvo prieš 13 metų. Drįsčiau teigti, kad šiandien, tiek Šiaulių skyriuje, tiek kituose išsilavinusių tautodailininkų tik daugėja.

Todėl šiandien aš linkstu prie J. Basanavičiaus termino *tautodailė*, anuomet buvusio per plataus, apimančio visos tautos dailę, kurioje atsispindi etninis savitumas, meninio mąstymo specifika ir originalumas. Kūrinyje svarbu atpažinti savo tautą, jos istoriją, šaknis. P. Galaunės žodžiais tariant:

„Mes netvirtiname, jog mūsų ornamentas yra vienas iš seniausių vakarų Europos tautų tarpe, kad jis neturi elementų, bendrų kartais visoms tautoms, tuo ar kitu atžvilgiu surištomis viena su kita, kad jis savo plėtojimosi eigoje nepasidavė tam tikroms įtakoms, tačiau manome, neapsiriksime pasakę, kad nė viena tauta, gal išskyrus tik latvius, suomių, neišlaikė iki mūsų dienų tiek daug primityviausių elementų, kaip tai matome mūsų ornamente. Ir nežiūrint to, Kad vienokiomis techninėmis priemonėmis jis yra daromas medžio dirbiniuose, kitokiomis molyje, dar kitokiomis audiniuose. Tiesa, nuo to, kaipo gilaus medžiagos supratimo, jis įgavo ne vienokią formą, bet jo pagrindiniai elementai pasiliko tie patys. Įsitikinti tuo galėsime tikrai arčiau tą mūsų ornamentą pažinę, ką čia trumpais bruožais ir pasistengsime padaryti.

Be ornamento mes nežinome beveik nė vieno mūsų liaudies meno padarinio. Juo papuoštos mūsų liaudies gyvenamojo medinio namo tam tikros dalys, moliniai indai, medyje drožinėti įvairūs įrankiai, visi audiniai, net gi ir tuomet, kai jie yra audžiami iš vienos spalvos siūlų, tapytos kraitinės skrynios ir kiti baldai, geležies dirbiniai. Vienur čia matome geometrinių linijų susipynimą į tam tikrus raštus, kitur augmenijos elementus, dar kitur dangaus kūnų, gyvulių elementus. Visa tatau suvesta į tam tikrą ritmišką vienetą“.

Taigi, kaip sako P. Galaunė, svarbu pažinti savą ornamentą, suvestą į tam tikrą ritmišką vienetą. Šiandien klausimas „kas yra tautodailė?“ sukelia daug diskusijų. Jei sakytume, kad XIX a. tautodailininkas vaizdavo savo kasdienę aplinką, tai turime pripažinti, kad šiandieninė mūsų visų kasdienė aplinka yra gerokai pakitusi. Taip pat pakitusios ir medžiagos, iš kurių buvo kuriama, įrankiai, kurie buvo naudojami kūrinių gamyboje. Galų gale pakitusi mada ir grožio samprata. Todėl natūralu, kad kinta ir tai, ką vadiname tautodaile.

Toks kaitos pavyzdys šiandien mums gali būti karpiniai. Lietuviškoje tradicijoje karpiniai atstovavo taikomosios dailės sričiai. Karpymomis užuolaidėlėmis buvo puošiami namų langai, spintų lentynėlės, veidrodžiai, paveikslai, šviestuvai ir pan. Tai buvo namų puošybos detalė, tačiau ji neegzistavo kaip savarankiškas vaizdinės dailės žanras. Tik gerokai vėliau karpymo technika imi kurti paveikslai, kurie šiandien yra gana populiarūs. Laikui bėgant nutiko taip, kad karpiniai lyg „pasidalijo“ į dvi atskiras tautodailės sritis: taikomąją ir vaizdinę.

Panašiai, tik „aukštyn kojomis“ nutiko su keramika. Lietuviškoje tradicijoje gyvavusi puodininkystė užėmė svarbią vietą kiekvienuose namuose. Molio indai buvo naudojami tiek kasdienoje, tiek apeigose. Kasdieniai ąsočiai ar dubenys buvo glazūruojami viena spalva tik tiek, kiek buvo reikalinga, kad indas taptų nelaidus skysčiams, taip pat indai buvo gaminami naudojant raugą (šiandien mums pažįstama, kaip raugo keramika). Dailesni, prasmingais simboliais padailinti indai buvo naudojami apeigoms ir šventėms. Visa tai galėtume apibūdinti kaip puodininkystę. Tačiau laikui bėgant, augant pragyvenimo lygiui imta gaminti ir molio skulptūra iki tol buvusi nebūdinga kasdienėje lietuvių gyvenamojoje aplinkoje. Todėl šiandien molio dirbinius, vadinamus keramika, taip pat išskiriame į du tautodailės žanrus: puodininkystė pasilieka taikomosios dailės srityje, o naujai atsiradusi keraminė skulptūra jau atstovauja vaizdinę dailę.

Panaši situacija pastaruosiu metu vyksta ir kalvystės lauke. Tradiciškai kalviai gamino įvairius apkaustus, ginklus, užraktus, pakinktus ir šiaip įvairius namų apyvokos reikmenis (taikomoji dailė), taip pat gamino ir kryžių, bei paminklų viršūnes arba metalinius kryžius (kryždirbystė). Tačiau šiandien populiarėja ir meninė kalvystė, kuri į vaizdinę dailę sau kelio dar neprasisiskynė, tačiau jokiam kitam žanrui ji netinka.

Taigi esminis niuansas, padedantis suvokti kokiam žanrui priskirti vieną ar kitą tautodailės kūrinį yra mėginti suprasti jo funkciją.

Taikomoji dailė

Labiausiai funkcionalūs yra taikomosios dailės kūriniai. Jie yra dėvimi ar kitaip naudojami (lovatiesėmis užtiesiamos lovos, staltiesėmis užtiesiami stalai, puodynės naudojamos maisto laikymui, mediniai, šaukštai – valgymui, skrynios ar kiti baldai – daiktų laikymui, sėdėjimui ir pan.) Šiai sričiai priskiriama namų tekstilė (lovų užtiesalai, rankšluosčiai, pagalvių užvalkalai, kilimai, staltiesės ir kt.), tautinis ir istorinis kostiumai bei jų detalės (papuošalai, juostos, sijonai, prijuostės, pirštinės, kojinės ir pan.), puodininkystė ir molio švilpynės, taikomieji medžio dirbiniai (baldai, indai, prieverpstės (šiandien po truputį tampančios suvenyru, todėl pretenduojančios tapti labiau vaizdine daile, nei taikomąja), skrynios, mediniai žaislai), kalviški namų apyvokos dirbiniai (apkaustai, užraktai, žarstekliai ir pan.) taip pat gaminiai pinami iš vytelių, karnų, šakų, šaknų, tošies ir pan. Apibendrinant galima sakyti, kad tai gaminiai naudojami mūsų kasdienoje, turintys aiškia funkciją.

Keletas pavyzdžių:

Taikomosios dailės pavyzdžiai: lova, lovatiesė, pagalvės užvalkalas

Fotografija B. Buračo (~1932 m.)

Ekspонатas saugomas Šiaulių „Aušros“ muziejuje, inventoris nr. ŠAM Poz. Nr. 326/IV

Lovatiesė, iškirpta ir įrėminta, praranda savo taikomąją funkciją ir tampa interjero detale, dailiu paveikslu - vaizdine daile.

Tai šiandieninės tautodailės pavyzdys.

Paprotinė dailė taip pat nėra sunkiai atpažįstama. Tai mokinimas gerai pažįstami margučiai, Užgavėnių kaukės, verbos ir šiaudiniai sodai. Kas juos vienija ir „sujungia“ į vieną žanrą? Apeiga ir konkretus šventinis ciklas. Margučiai lietuviškoje tradicijoje gyvuoja tik pavasarinių švenčių metu, o svarbiausi jie Velykose. Savo vietą kalendorinių švenčių rate turi ir verbos, bei Užgavėnių kaukės. Šiandien į tokius pačius aiškius metų ciklo rėmus „įsprausti“ šiaudinius sodus mums jau sunkiau, tačiau sodai taip pat turi aiškų apeiginį motyvą.

Vaizdinė dailė mokiniai identifikuoja gana paprastai, tai skulptūra ir paveikslai. Nors tradicijoje skulptūra iš esmės buvo medinė, Kelmės kraštas galėjo puikuotis ir akmentašystės tradicijomis, tačiau šiandien jau turime ir molio, kalvystės ar net veltinio skulptūras. Kiek tai siejasi su tradicine daile – dar neatsakytas klausimas. Apie karpytų paveikslų atsiradimą jau kalbėta, tačiau tiek tapyba, tiek grafika jau yra išitvirtinusios kaip atskiri vaizdinės dailės žanrai, tačiau matuojant istoriniais žingsniais tai gana vėlyvas reiškinys tautodailėje. Paprastai aiškinant galima sakyti, kad vaizdinės dailės kūriniai skirti puošti, tačiau ir karpytos užuolaidėlės skirtos puošti. Kaip mokiniui išspręsti šitą galvosūkį? Trumpai tariant vaizdiniai dailei priskiriami tuo kūriniai, kurie patys savaime yra baigtiniai. Tarkim karpytas paveikslas jau pats savaime yra užbaigtas kūrinys, o karpyta kampinukė papuošti lentynai galutinai atsiskleidžia tik pakabinta į jai skirtą vietą. Taip pat ir skulptūra, ji jau pati savaime yra baigtinė ir veikia, o drožinėta rankšluostinė tampa įveiklinta tik tuomet, kai yra pakabinta į jai skirtą vietą ir joje pakabinamas rankšluostis.

Štai keletas tradicinių karpinių pavyzdžių:

Karpyta užuolaidėlė lange
Fotografija B. Buračo ir V. Kuprevičiaus (1936 m.)
Ekspонатas saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio
dailės muziejuje, inventorinis nr. ČDM Ng 19888

Žibalinė lempa, puošta popieriaus karpiniais, Salako
valsčiuje
Fotografija B. Buračo ir V. Kuprevičiaus (1936 m.)
Ekspонатas saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio
dailės muziejuje, inventorinis nr. ČDM Ng 19970

Dievo motinos paveikslas ir žibintas puošti tradiciniais karpiniais
Fotografija A. Tamošaičio (metai nežinomi)

Ekspонатas saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, inventoris nr. ČDM Ng 17501

Kryždirbystės sritis dažnai mokinių suprantama tik kaip tradicinis medinis ar metalinis kryžius. Bet nevertėtų pamiršti ir stogastulpių bei koplytstulpių, taip pat didesnių koplytėlių, statomų ant žemės ir mažųjų, kabinamų į medį. Dar vienas unikalus kryždirbystės paminklas yra krikštai. Tai Mažosios Lietuvos paveldas.